

6. Пад Смедерева

За то време султан Мурат II је био изложен страховитом притиску своје околине која је тражила од њега да се већ једном рашчисти са Ђурађем. У тим притисцима нарочито се истакао Исак бег који је тврдио да све док Ђурађ буде боравио у Смедереву, Угари и Караманоглу неће мировати већ нападати на турске границе. Осим тога стизале су вести да папа Евгеније IV припрема нови крсташки поход против Турака, а оно што је само могло да потврди те вести била је чињеница да је византијски цар Јован VII био у Италији где се у Ферари, а онда и Фиренци преговарало о остварењу црквене уније. Стизале су и вести да у ратним припремама једну од главних улога има баш деспот Ђурађ. Током лета 1438. године упадају Турци у Ердељ и пале угарске поседе, а у оквиру њихове војске налазе се и помоћни одреди које је послао деспот Ђурађ. Тада је деспот још увек мислио да ће се успети оправдати код султана, али ускоро се показало да се преварио. Још док је трајао напад на Ердељ, једна друга турска војска упадне у Деспотовину. Оно мало отпора је одмах разбијено, а Турцима се Борач и Раваница одмах предају, док се Острвица бранила док је могла али је убрзо и она заузета и разрушена. Острвица је иначе веома стари град и први пут се помиње још 1323. године у борбама које су следиле након смрти краља Милутина. Удаљен је око 4 километра од Рудника, а у њега се својевремено склањао и побуњени властелин деспота Стефана Лазаревића, Никола Зојић. То је мали жупски град и смештен је на врху тешко приступачног брда, а састављен је из два дела која су спојена зидом. Данас од њега постоје само безличне рушевине.

Знајући да нема никаквих могућности да се одбрани од Турака, деспот је покушавао да преговара и у једном моменту се учинило да ће успети да умири султана тако што му је препустио неке територије око Дунава. Међутим, све је то било само увод у катастрофу која је следила. А она је дошла већ следеће године. Почетком лета 1439. године велика турска војска коју је лично водио Мурат II ударила је на Србију. Сада је било јасно да султан намерава да освоји целу Деспотовину и да ово више није само демонстрација турских снага. По Дуки и на овај поход Мурат II је морао пристати углавном због притиска своје околине. Тако спомиње да султанов хазнадар Фадула говори: *"Зашто, господару, не би сагро непријатеља наше вере? Бог ти је дао толику силу, а ти нећеш да се њоме служиши против његових непријатеља. Стрпљивошћу својом ти подржаваш невернике. Заиста, не може то Алаху бити на вољу! Вади сабљу, и сеци непријатеља док не потражи заштиту у вери у једнога бога и великог његовог пророка. Знај, господару, да онај град, што га је сазидао деспот од Србије (Смедерево), није саграђен на наше добро. Узми тај град, а тиме ћемо добити излаз из Србије у Угарску. Пресецимо господару од Србије изворе, који му једнако као воду сипају сребро и злато. Овим сребром и златом добићемо Угарску, а одатле ћемо, убрзо, отићи у Италију и понизити непријатеља наше вере"*. Деспот је опет покушавао да преговара са султаном, али овај га више није хтео слушати.

Тада су деспоту писали Мара и Стефан из турског ропства и молили га да препусти Турцима Смедерево. Многи сматрају да су овакво писмо Стефан и Мара писали

због тога што су били у турском ропству те су били притиснути да се са таквом молбом обраћају оцу. Могло би се ипак приупитати да ли је то баш тако? Због чега не би постојала могућност да су они ова писма писали искрено и да су заиста мислили да је крајње време да се Ђурађ окане Угарске и да се приклони Турцима. Пошто су били у Турској они су могли заиста из прве руке да виде са каквом снагом располаже султан и коначно да ли је искрен у односима са Ђурађем. Сам султан Мурат II, барем га тако приказују савременици, није био човек који лако гази своју реч па се са те стране могло веровати оним обећањима које је давао. Ако је ико био неискрен у међусобним односима, то је био баш Ђурађ. С друге стране, то се до сада сасвим јасно видело, нити једна од султанових сумњи на Ђурађа није била без основа. Он је одгађао стално напад на Ђурађа, али околина га је жестоко притискала.

Сам деспот је још више отежавао свој положај сталним сплеткама са Угарском, стално изазивајући нове оптужбе. Султану је досадило и то да гледа Деспотовину у двоструком вазалном односу и тражио је од Ђурађа да се определи за једну страну: Угарску или Турску? Никако се није могло на две столице, а баш то је Ђурађ хтео. Чини се да турски захтеви у то прво време нису били претерани. Они су тражили само Смедерево, не и остали део Деспотовине, вероватно мислећи да ће и то бити сасвим довољно да се Ђурађ одговори од сарадње са Угарском. Сада се показала сва бесмисао оне политике коју је водио до тога момента Ђурађ. Послао је ћерку султану у харем, сина дао као таоца, а све у жељи да сачува власт, међутим све је било узалуд јер се он никако није могао одрећи потајног договорања са Угарима. Заправо, није био спреман да се преломи на коју ће страну да пређе, да ли Угарима или Турцима. Покушао је да води двоструку политику, али успех је био јадан. Деца су жртвована, Деспотовина изложена нападима и понижењима, а он се још увек надао да ће умилостивити султана. Међутим, више није имао чиме. Потајно шуровање са Угарима, сплеткарење по султановом двору превршило је меру и султан Мурат II је одлучио да то прекине.

Већ у самој почетку лета 1439. године турска војска се улогорила под Смедеревом и опсада је почела. Деспот их није дочекао у Смедереву већ се са женом Јерином и блиском пратњом одмах пребацио у Угарску. *"Пошто је Ђурађ схватио да његове снаге нису довољне да се одупре зету, наоружа добро град Смедерево, оставивши у њему за одбрану једног свог сина, а сам пређе Угрима са својим другим, млађим сином и са целом породицом, водећи са собом много свештеника"* (Мавро Орбин). Смедерево су сада требали да бране Гргур Бранковић и Тома Кантакузен. Виновник целокупног овог страдања и једне пропале политике, Ђурађ Бранковић се једноставно склонио одводећи за собом гомилу свештеника. Они који су највише трпели и које нико није питао када се одлучивао политички правац, народ, остао је да чека Турке и да се нада да ће они имати више милости и разумевања него што је то имао деспот. Огромне жртве које су плаћене за изградњу Смедерева сада ће се показати као сасвим узалудне, а ова тврђава неће баш ништа значити за одбрану Деспотовине. Чак, на неки начин, Смедерево је било то које је Турцима стало упадало у очи и због којег је, барем формално, овај рат и започео.

Деспот Ђурађ, ето на крају, није имао смелости да се директно суочи са оним што је сам направио већ се повукао у Угарску.

Само Смедерево се показало као тврд орах за Турке иако су га непрестано бомбардовали великим топовима. Три месеца се овај град бранио и веома је лако могуће да би тврде зидине одбиле Турке да је у Смедереву је било довољно хране за опсађене. То је био управо онај разлог који је натерао опсађене да се предају. Они су могли да одбију турске нападе, али против глади нису могли да се боре. *"Кад су ови увидели да се више не могу одупирати (пошто је овај град био лоше снабдевен намирницама услед тврдичлука Ђурђевој жене Ирене, која је, да би дошла до новца, била продала све жито), решише да се својеволјно предаду Турчину"* (Мавро Орбин). Нешто слично наводи и Константин из Островице када тврди да Смедерево није узето због турске војне снаге већ искључиво зато што је међу браниоцима почела глад. *"Дошавши, цар опколи, опседе и глађу освоји град Смедерево,.."* (Константин из Островице). Очигледно да је град био довољно јак да се брани, али да је био лоше снабдевен. Ово сигурно иде у потпуности на душу деспоту Ђурађу који се повукао из града и оставио га сину да га брани, а да претходно није у град довукао довољно намирница. Још једном се показало како Ђурађ води политику. Сачинио је огромне зидине уз огромне народне жртве, зидине које су стално изазивали Турке, а све под изговором да је то потребно ради одбране. И када су коначно зидине Смедеревске требале да бране Деспотовину, оне то нису могле јер браниоци нису имали довољно хране. То може бити само његова грешка, никако Јерина како то покушава Орбин да прикаже. Деспотовину је деспот Стефан Лазаревић оставио Ђурђу Бранковићу на владање, а не Јерини. Ако је то и тачно да је Јерина продала жито само зато да би намакла довољно новца за своје потребе, то је опет Ђурђево пропуст што је допустио да му се жена толико дубоко меша у политику, толико да чак може да у тако одсудном моменту остави град без хране.

При предаји града деспотов син Гргур није био вољан да се са Турцима преговара и да се град преда, али није могао ништа против већине. *"Видећи то деспотов син Гргур, у немогућности да шта учини, и он пристаде уз мишљење осталих"* (Мавро Орбин). Као да је слутио да га у турском ропству чека једна од најтрагичнијих судбина која се може и замислити. Додуше, тада је на први поглед изгледало да је Гргур из предаје Смедерева извукао доста тога, будући да му је султан Мурат II препустио оне територије које држао његов деда Вук Бранковић. *"Пошто је, дакле, Мурат заузео Смедерево, поклатио је Гргуру већи део земље коју је раније поседовао његов дед Вук Бранковић, али под условом да му постане вазал и да му буде веран"* (Мавро Орбин). Но до краја се показало да се ради о најобичнијем сужањству. *"Али, и поред тога, задржао га је код себе заједно с другим његовим братом, Стефаном, који је већ од почетка, тј. откада је Мурат склопио брак с његовом сестром, живео код њега"* (Мавро Орбин). Очигледно је да султан није веровао много Бранковићима и да им није дозволио много слободе, а каква их трагична судбина очекује видеће се ускоро.

Док је трајала опсада Смедерева деспот Ђурађ је са сигурне удаљености покушавао да у Угарској сакупи неку војну помоћ. За дивно чудо, угарски краљ Албрехт је био вољан да помогне, па је чак почео да припрема бродове којима би Смедереву послао храну. Имао је подршку и Јанка Хуњадија, али то је било све. Остали његови великаши нису показивали ни мало воље да ратују са Турцима. Зато је цело ово предузеће застало. За то доба везује се и једна повеља коју је у Сегедину краљ Албрехт издао и којом деспоту за посебне заслуге поклања град Вилагош у Зарандској жупанији. Осим што деспота назива *"наш верни, искрено љубљени, светли принцип Ђурађ, деспот Рашке и господар Албаније, наш истакнути сарадник при одбрани ове краљевине"*, ова повеља на много јаснији начин објашњава Ђурђево сталне потајне везе са Угарском. Тако повеља каже: *"коначно кад смо се ми у најновије време из наведених страних крајева вратили у ову нашу Краљевину Угарску, а (турски је султан) опколио град Смедерево да га освоји: тада је напред наведени господин деспот - иако му је наведени господар Турака многим обећањима са сваке стране прилазио и мада га је многобројним добротинствима и користима мамио, па и насилном смрћу сина и кћери његове, који се сада због тога налазе у затвору код истога господара турског, плашио - драже му је било да сва своја добра и своју државу напусти и од своје деце се растане него да љагу неверства на себе навуче, иако би имао за то наведе доста разлога"*.

Краљ Албрехт је успео да некако сакупи око двадесет хиљада војника и та се војска покренула. Заслуга да је до овог похода уопште дошло јесте искључиво Ђурђево који је дао огроман новац да се војска опреми и он је био тај који је непрестано подстицао да се што прије крене. Све је то ипак ишло сувише споро и војска је дошла тек до ушћа Тисе у Дунав када је стигла вест да се Смедерево предало. *"Алберт крене што је брже могао с војском пут Угарске. Кад је дошао између реке Тисе и Дунава, ту се утаборио очекујући друге чете које су му биле обећане"* (Мавро Орбин). То је било довољно да се сви поколебају, а када је још стигла вест да Турци крећу на њих, све је било готово. Војска се разишла и поход је пропао. Ово је био и последњи поход који је краљ Албрехт организовао будући да се у мочварним крајевима око Тисе и Дунава разболео од срдоболе. Развоју болести је и сам допринео тако што је непрестано гасио жеђ лубеницама. На путу за Беч у месту Несмељу, близина Острогона, дана 27. октобра 1439. године је и умро.

Иза краља Албрехта остала је удовица Елизабета, тада трудна, и две ћерке, Ана и Елизабета. Албрехтова удовица, краљица Елизабета, није ни у ком случају била слабић па је одмах након мужевљеве смрти преузела да влада. У прво време неких посебних неприлика није имала будући да је била ћерка краља Жигмунда и било је познато да је Албрехт управо преко ње и дошао до Угарског престола. Од самог почетка Елизабета се посебно ослањала на Урлиха II Цељског (за којег је била удата Ђурађево ћерка) па је то изгледа и навело деспота Ђурађа да свога најмлађег сина Лазара покуша оженити са краљицом Елизабетом и тим начином породици Бранковић донети Угарску круну. Он је био толико опседнут том идејом да је чак Венецији писао како се труди да *"добује Краљевство Угарско"*. Једно време је изгледало да би у томе могао чак и успети, а поготово почетком 1440. године када

су угарски великаши вршили притисак на краљицу Елизабету да се по други пут уда. Они су тврдили да краљица, као жена, није у стању да се носи са свим оним неприликама на које је наилазила Угарска. У суштини, они су се прибојавали Турака који су били свакако највећа опасност. Стога су тражили од краљице да се уда и држави тиме обезбеди краља. У тражењу погодног кандидата између осталих предлога појавило се и мишљење да би будући младожења, а тиме и угарски краљ, могао бити деспотов син Лазар. Странка која је то предлагала није била слаба, али краљица Елизабета то није хтела изговарајући се тиме да не жели да се удаје за "шизматика" и да би се радије удала за хришћанскога сељака. Њој је очигледно сметало то што је Лазар православац, а не католик.

Тада се појавио као кандидат пољски краљ Владислав III Јагелонац, младић од једва 16 година. Елизабета је у првом моменту одбијала, али је на крају пристала мислећи да ће успети уз подршку Улриха II Цељског тај брак да до краја некако изврда. Њој се никако није удавало за овога, у односу на њу, скоро дечкића, а осим тога хтела је сама да влада. Оправдавала се тиме да жели да сачува престо детету које је носила (била је трудна) и тражила је да се сачека да се види да ли ће родити мушко дете које би наследило престо. Када је родила сина Ладислава, названог Постумус (посмрче), отворено је одбила било какву могућност свога брака са Владиславом III. Но, племство није имало намеру да чека пунолетство ове бебе и да тек тада добије краља, а да до тог момента влада она уместо њега. Стога Владислав III ускоро улази у Угарску, а Елизабета желећи га преухитрити, напречац своју бебу Ладислава, крунише за краља Угарске. Но, Владислава III није могло ништа да заустави и он се само четири дана након Ладислављевог крунисања нашао пред Будимом, а два дана касније у њега је и ушао. Сада је већ Угарској претио грађански рат јер је Елизабета прикупљала плаћенике, а неких сукоба међу угарском властелом је и било. У тим сукобима је настрадао Улрих II Цељски. Он је покушао да одбрани град Ђур, али није успео и при повлачењу га ухвате присталице краља Владислава III и као заробљеника га одведу у Будим.

Док се све то дешавало у Угарској ни у турском табору није било баш све како треба. Султан Мурат II је изгледа очекивао да ће Смедерево заузети много лакше него што се то до краја показало. Уз то стизале су и вести да се Ново Брдо никако не предаје. Тада се Мурат II страшно разљутио на Исак бега који га је на читаво ово предузеће, углавном због страшне мржње према Ђурђу, и наговорио. Зато га отера да преузме опсаду Новог Брда. Након заузећа Смедерева почео је султан Мурат II да сакупља војску из целе своје државе, која се током априла 1440. године сакупила под Београдом. Тиме је почела опсада овог јаког угарског упоришта.

Баш док је Београд опкољаван у Будиму је почео да се одржава сабор на којем је требало да се одлучи о будућем краљу. Сабор је поништио крунисање Ладислава Постумуса, а донео одлуку да се за краља Угарске изабере Владислав III Јагелонац. Током јуна месеца 1440. године Владислав III је крунисан за Угарског краља. Самоме сабору у Будиму деспот Ђурађ није присуствовао будући да му је цело време био опозиција, па се плашио да би га нови краљ могао казнити. Тачније, у време када је Владислав III улазио у Угарску, деспот већ није био у њој већ у Сењу.

Имао је намеру да се некако докопа Бара и оног дела Зете који је још признавао његову власт. Очигледно да је желео да буде ближе Турцима и да се покуша са њима нагодити. У Угарску се више није смео вратити јер га је краљ Владислав III нешто касније прогласио одметником и одузео му неке поседе у Угарској. Са својим сплеткама и нереалним амбицијама да закраљи свога сина Лазара, успео је деспот у Угарској да навуче толико непријатеља да у њој више није смео да остане.

За све то време Турци су наваљивали на Београд којег је бранио Врански приор Иван Таловац. Он је покушао да Турке порази најпре на отвореном пољу, али се ускоро уверио да је за тако нешто слаб и стога је заштиту потражио унутар Београдских зидова. Сама опсада Београда је била систематична. Хиљаде коња, мазги и камила донело је гомиле ратног материјала. Под градом су Турци дигли насипе, шанчеве, покретне торњеве, а већина топова је изливена баш ту на лицу места. Са Дунавске и Савске стране пловило је преко стотину турских бродова који су и са речног дела затварали град. Градске зидине су непрестано бомбардоване великим камењем које је разбијало зидове, али браниоци су упорно све оштећено поправљали. Осим тога, то је било сасвим очигледно, браниоци Београда су увек знали на који зид ће Турци да усмере свој напад па су тамо сконцентрисали своју одбрану. Није уопште била тајна зашто су они тако добро обавештени. У турској војсци налазио се велики број Срба који су имали начина да опсађенима дојаве турске намере. Осим тога браниоци су били наоружани новим оружјем - пушкама. *"Из Београда су бацали на Турке зрна од олова, крупна отприлике као лешници, и то по 5 до 10 зрна одједном из некакве справе од туча. Справа је та као цев. Напуне је некаквим прахом, који је састављен од шалитре, сумпора и угља, и кад га принесете к носу, мирише на сумпор. Прах овај по природи својој лако хвата ватру, а ватра стиснута у цев, потисне зрно најближе, ово опет оно друго до њега, те тако сва излете из цеви. Зрна лете до на читаву миљу и могу да пробију коња и човека иако су у оклопу. Па још не губе силу кад пробију једног човека, него могу ранити и другог који је одмах иза њега. Зрна се ова од олова праве округла; али их има и од гвозђа и других метала, па се још шипком сабију и искују у облик дугуљаст, и тада такво зрно пробија као муња"* (Дука).

Опсада Београда се отегла много дуже но што је то Мурат II мислио, а за то време Владислав III је крунисан за угарског краља. Тада је Турцима Владислав III послао посланике тражећи од султана да одмах прекине опсаду. Изгледа да је и султану било већ свега доста те нареди да се спреми последњи јуриш на Београд. Наравно, из турског логора се одмах нашао неко ко ће угарима да дојави ове најновије турске намере. Дан пред општи јуриш Турци су пред зидине набацали гомиле дрва и прућа преко којих су требали лакше да се попну на градске зидине. Ноћу су браниоци тај материјал засули са пушчаним прахом, а када су Турци сутрадан преко свега тога кренули на јуриш, они су га бакљама запалили. Захваљујући лако упаљивом пушчаном праху све то дрво је плануло и у тој ватреној бујици хиљаде Турака је изгорело. Ипак, јаничари су успели да се делимично попну на градске бедеме, а један део је чак ушао и у град. Међутим, све је то било кратког даха, браниоци су успели да на свим тачкама одбију турски напад. Истовремено напад са реке је имао сличну судбину и већина турских бродова је или попаљена или

заробљена. Углавном, јуриш који је трајао од јутра па све до вечери завршен је тешком турском катастрофом. То је било довољно да се султан Мурат II одлучи да од опсаде одустане и ускоро се повукао остављајући под Београдом скоро 17.000 својих мртвих војника. Ипак, није желео да тек тако да оде па је послао угарском краљу Владиславу III поруку да жели *"краљу дати времена да промисли, није ли за њега боље да својом вољом Турцима уступи Београд заједно с оним крајем Србије који Угри држе (Мачвом)"*.

Док се све то дешавало под Београдом деспот Ђурађ је преко Венеције стигао у Зету. *"Упути, дакле, молбу у Млетке да би му на његов трошак дали једну галију да га превезе у Бар, једини град у његовој држави који му је остао потчињен. Млечани му сместа удовољише молби, те је он прешао с целом породицом у то место"* (Мавро Орбин). Ту није нашао добру ситуацију будући да је ову његову једино преосталу територију покушао да преузме Стефан Вукчић. Вукчић је покушао да искористи деспотову пољуљану позицију, а осећао се јачим но што је то био у стварности, будући да је у то време био турски вазал па је рачунао и на турску помоћ. Да би се одржао у Зети морао је деспот да придобије подршку Црнојевића који су тада представљали једину реалну снагу која му је могла помоћи. Но, ту није наишао на разумевање.

Стигавши у Бар деспот Ђурађ је успоставио везу са Новим Брдом које је још увек одолевало турској опсади. Некако баш у то време Турци су уценили деспотову главу, па се он до краја почео плашити своје најближе околине. *"Кад је то дознао Мурат, послао је сместа своје људе да тајно преговарају с Баранима да би му га изручили, нудећи им брда и долине. Између осталог обећавао је да ће им град остати слободан и да ће га он држати под својом заштитом. Кад је Мурат изишао с оваквим једним предлогом, Барани су били у недоумици и неодлучни: с једне стране, велика обећања мамила су их да пристану, с друге стране, верност коју су дували властитом господару позивала их је на обрнути поступак"* (Мавро Орбин).

Није то био једини разлог његовог страха. Уз себе деспот је носио и огромно благо које је могло бити мета за сваког ко је располагао са иоле јачом војном силом. Баш тада, када је уцењен, дочуо је деспот да се Владислав III крунисао за Угарског краља (јул 1440. године). У касну јесен те године краљ Владислав III је оптужио деспота за сарадњу са Турцима и тада су му нека имања у Угарској и заплењена. То је била скоро неиздржљива ситуација за већ добро остарелог деспота. Нико му није веровао. Угарска га је оптуживала за сарадњу са султаном, док га је султан истовремено уценио због сарадње са Угарском. Осим тога могао је бити мета напада и због свог блага. Стога не изненађује што се изненада одлучио да напусти Бар. *"Али Ђурађ, кад су га неки његови пријатељи упознали с овом ствари, схвати да је паметније да не чека на неизвесну одлуку Барана"* (Мавро Орбин).

Но, то је било лакше одлучити него учинити. Како је једини отворени пут за бекство било преко мора то му је за то требала лађа. Њу је добио од Дубровника. *"Стога сместа посла у Дубровник једног гласника молећи тамошњи сенат да му*

пружи помоћ, с обзиром на опасност у којој се налази. У ту сврху Дубровчани исте ноћи упутише под Бар једну добро наоружану галију. Други кажу да су Дубровчани на деспотову молбу много раније били послали једну своју галију под заповедништвом Паска Соркочевића и да је она имала налог да се за сваку сигурност задржи у водама Бара" (Мавро Орбин). Међутим, и само бекство је захтевало да буде изведено неприметно јер су га Барани очигледно мотрили. "Дакле, под изговором да жели да иде у лов, Ђурађ изађе рано ујутро са свима својима и с читавим својим иметком изван града, спусти се на море, па се укрца на горе поменуто галију и отплови у Будву" (Мавро Орбин). У Будви је деспот нашао уточиште у тврђави која је изграђена на острвцу у мору, а које је уском превлаком спојено са копном. То је стари град, још из античког доба (Бутуа или Бутоба), а Словени су је назвали Будва или Стари град. Дуго су је држали Византинци, а од 1181. године Будва признаје власт великог жупана Стефана Немање.

Као да је помислио да је у Будви сасвим сигуран почео је деспот Ђурађ да пише једну повељу, али није успео да је до краја заврши. Опасност је овај била толико непосредна да је из Будве побегао још брже но што је само пар дана био случај са Баром, тако да је чак и повеља остала непотпуна. *"Ту се повукао у тврђаву, верујући да ће у њој бити безбедан, али му се деси сасвим обрнуто. Црнојевићи, наиме, навикнути да играју на карту двоструког издајства, већ би га готово били ухватили да се он, опазивши да је у крајњој опасности, није онако брзо укрцао на једну дубровачку лађу. Предосетивши тај случај, Дубровчани су сместа упутили једну своју галију под заповедништвом Цора Гучетића, те га је он сусрео на путу и довео у Дубровник" (Мавро Орбин). Дана 12. априла 1441. године обрео се деспот Ђурађ у Дубровнику. Након неколико дана имао је да чује каква се страшна трагедија догодила његовим синовима Гргуру и Стефану, који су били у турском ропству.*